

*Originalan naučni rad
Original scientific paper
UDC: 621.8.036:339.13(497.6 RS)*

SIGURNOST SNABDIJEVANJA ENERGIJOM U REPUBLICI SRPSKOJ

Dio III: Proces liberalizacije energetskog tržišta u Republici Srpskoj

Zdravko Milovanović¹, Svetlana Dumonjić-Milovanović²

¹ Univerzitet u Banjoj Luci Mašinski fakultet, E.mail: mzdravko@urc.rs.ba

² Partner inženjering Banja Luka, E.mail: partner.ing@teol.net

REZIME

Funkcionisanje energetskog sektora sve više poklanja pažnju primjeni aktivnijeg načina u pristupu osiguranja većeg stepena sigurnosti snabdijevanja energijom potrošača. Pri tome se vrše analize rizika, s ciljem definisanja uzročnika za njihov nastanak i njegovog smanjenja. Aktivnosti se sprovode kako u oblasti proizvodnje tako i u oblasti prenosa i distribucije, uz prateću diversifikaciju energetskih izvora po mjestu i vrsti. Takođe, neophodno je uzimanje u obzir energetske tendencije na lokalnom i globalnom nivou, a u skladu sa donešenim strategijama razvoja energetskog sektora. Proces energetske reforme, s ciljem stvaranja jedinstvenog evropskog liberalizovanog energetskog tržišta, uz uspostavu regulatornih agencija za energetiku, imaju za cilj obezbjeđenje neophodnih preduslova za pouzdanije i kvalitetnije snabdijevanje potrošača energijom.

Ključne riječi: *energetsko tržište, liberalizacija, snabdijevanje, sigurnost*

SAFETY OF ENERGY SUPPLY IN REPUBLIC OF SRPSKA Part III: Liberalisation process of energy market in Republic of Srpska

ABSTRACT

The functioning of energy sector, lately gives more attention to application of more active way in approach for securing higher level of safety in supplying customers with energy. Along side with this, risk analyses are performed in order to define causative agent for risk development and its reduction. The activities are performed both in the field of production and the field of energy transfer and distribution, together with following diversification of energy sources according to the place and the type. Also, it is necessary to take in account energy tendencies on local and global level, and in accordance with agreed strategies for development of energy sector. The process of energy reform, in order to create unitary European liberalised energy market with establishment of regulatory agencies for energy have the goal to provide necessary preconditions for safer and more qualitative supply of energy to consumers.

Key words: *strategy, energy market, liberalisation, supply, safety*

UVOD

Pristup osiguranja većeg stepena sigurnosti snabdijevanja energijom potrošača zahtijeva sprovođenje analiza rizika, s ciljem definisanja uzročnika za njihov nastanak i njegovog smanjenja, pri čemu se aktivnosti sprovode kako u oblasti proizvodnje tako i u oblasti prenosa i distribucije, uz prateću diversifikaciju energetske izvora po mjestu i vrsti. Proces energetske reforme i stvaranja jedinstvenog evropskog liberalizovanog energetskeg tržišta, uz uspostavu regulatornih agencija za energetiku trebaju da obezbijedi novi koncept neophodnih preduslova za pouzdanije i kvalitetnije snabdijevanje potrošača energijom. Neke pojave vezane za akviziciju i integraciju elektroenergetskih i gasnih kompanija u zemljama EU u nekoliko poslednjih godina objektivno postavljaju pitanje uticaja ove koncentracije na razvoj tržišta i da li ovako formirana oligopolna struktura ima namjeru ograničavanja konkurenciju i potiskivanje eventualnih novih učesnika na tržištu. Na drugoj strani, u jugoistočnoj Evropi (Rumunija, Poljska, Bugarska, Hrvatska, BiH, Srbija) i dalje se uspostavljaju vertikalno integrisane strukture pod državnom kontrolom, slične mješovitom holdingu Elektroprivreda Republike Srpske. S druge strane, posljedice sadašnje finansijske krize, koje se prvenstveno očitavaju u padu potrošnje električne energije i gasa, značajno je uticala na suzdržanost i otezanje realizacije planiranih investicija kod investitora. Osim razloga u vidu neizvjesnosti tražnje za energijom, razlozi su i kolaps bankarskih sistema (skuplji kapital, visoke risk premije, teži doloazak do novca i sl.). Tu je i prisutni pad cijena električne energije na tržištu i još uvijek niske cijene električne energije u regionu (socijalna komponenta, promjena većinskog odnosa potrošnje u industriji u korist potrošnje u domaćinstvima, sa većim distributivnim gubicima). Takođe, energetska berzanska i bilateralna tržišta su postala manje likvidna, dobrim dijelom i zbog povlačenja spekulativnih učesnika - banaka i propasti investicionih fondova.

ZAHTJEVI ZA SIGURNOST I KVALITET U SNABDIJEVANJU ENERGIJOM

Zahtjevi koji se postavljaju za sigurnost i kvalitet u snabdijevanju energijom i racionalno korišćenje prirodnih resursa i zaštitu životne sredine, uzrokuju visoke investicije u poboljšane tehnologije proizvodnje električne energije. Nezavisno od učestalosti i uzroka njihove pojave, krizne (akcidentne) situacije u snabdijevanju energijom imaju za posljedicu krupne makroekonomske poremećaje kako zbog rasta cijena uvoznih energenata s jedne strane, tako i pojave mogućih debalansa u odnosima "nabavka/potrošnja" pojedinih oblika energije, s druge strane. Rizici od poremećaja u snabdijevanju energijom poslednjih godina uticali su na razvoj čitavog niza mjera, koje imaju za cilj smanjenje vjerovatnoće i saniranje negativnih efekata njihove pojave. U okviru većeg broja razvijenih zemalja vrše se kontinuirane analize osjetljivosti energetske sistema na poremećaje, s obzirom na klasifikovane grupe mogućih uzroka i istražene načine njihovog monitoringa.

Osnovni principi rada elektroenergetskog sistema (EES) analiziraju se preko ocjene pouzdanosti i sigurnosti snabdijevanja električnom energijom, kvaliteta isporučene električne energije, zatim brzog izolovanja i otklanjanja otkaza bez većih šteta po korisnika, kao i ostvarivanja potrebne ekonomičnosti u radu. Tri ključna problema energetike su dugoročna sigurnost, kvalitet u snabdijevanju i cijena te usluge. Pri tome, ova sigurnost podrazumijeva adekvatnu dostupnost primarnih goriva, zahtijevani nivo razvijenosti proizvodnih i prenosnih ili transportnih kapaciteta i postojanje uspostavljenog slobodnog i tržišno orjentisanog (liberalizovanog) tržišta za energiju. Jedan od važnih segmenata je i uspostavljanje mehanizama za kontinuirani monitoring, s ciljem procjene stanja objekata i postrojenja i uvođenje održavanja prema stanju.

Pouzdanost i sigurnost snabdijevanja električnom energijom krajnjeg korisnika se ostvaruje kroz realizaciju sljedećih aktivnosti: obezbjeđenje pariteta između proizvodnje i potrošnje električne energije (proizvodnja električne energije mora u svakom trenutku biti jednaka potrošnji), uz osiguranje tzv. primarnom, sekundarnom i tercijarnom regulacijom snage, te hladnom rezervom, zatim obezbjeđenje tzv. N-1 kriterija, prema kome prenosna mreža treba da bude tako izgrađena da otkaz (ispad) bilo kojeg elementa mreže (vod, trafo stanica, itd.) ne smije ometati normalno funkcionisanje

prenosne mreže (distributivne mreže i elektrane to ne smiju osjetiti), kao i osiguranje u distributivnoj mreži što većeg nivoa pouzdanosti (problem radijalnog karaktera mreža, pa se nastoji osigurati da svaki otkaz bez napona ostavlja što manje potrošača).

Ne postoji jednoznačna definicija pojma "kvalitet električne energije", ali se može reći da se pod ovim podrazumijeva objedinjeni uticaj skupa smetnji prisutnih u električnoj mreži na idelni sinusoidalni oblik napona odnosno električne energije. Najčešće, narušavanje kvaliteta električne energije može biti posljedica višestrukog broja različitih smetnji izazvanih od strane potrošača, kao i dobavljača električne energije. Osim pada ili povećanja napona, kao smetnje u kvaliteti napajanja električnom energijom smatraju se još i prenaponi, tranzijenti (oscilatorni i neoscilatorni), treperenje napona (flikler), viši harmonici i međuharmonici, šum, varijacije frekvencije i dr.

Posljednjih desetak godina u svijetu vlada trend liberalizacije tržišta električne energije (kao i energije uopšte), kojim se električna energija definiše kao roba određenog kvaliteta. Osnovni pokazatelji kvaliteta isporuke električne energije je neprekidnost napajanja potrošača, okarakterisana sa raznim indeksima pouzdanosti (ENS, SAIFI, SAIDI, CAIDI, PP24H, PP3H, itd.), na osnovu kojih se planiraju proširenja i izgradnja objekta elektroenergetskih sistema. U eksploataciji, ovi indeksi bazirani na proračunima vjerovatnoće pojave određenih efekata, mogu se odrediti samo aposteriorno, pa se u eksploataciji koriste samo kao pokazatelji za ocjenu kvaliteta pogona tokom nekog proteklog perioda i obično se ne normiraju u pogonskim propisima i pravilima eksploatacije.

Pitanja vezana za skup elemenata sadržanih u terminu "kvalitet električne energije" u zadnje vrijeme sve više dolazi do izražaja. Kao razlog toga je porast zavisnosti o kvaliteti napajanja, s obzirom na veliku osjetljivost elektronskih odnosno mikroprocesorskih komponenti na poremećaje u napajanju. U uslovima deregulisanog tržišta električne energije, kada električna energija postaje roba kao i svaka druga roba, ona mora zadovoljiti određen kvalitet, koji je definisan od strane potrošača električne energije kao kupca. Normalno, s tim u vezi i potrošači (kao i proizvođači električne energije), moraju zadovoljiti odgovarajuće standarde u vezi kvaliteta električne energije, kao njene karakteristike u određenoj tački elektroenergetskog sistema, a u odnosu na referentne tehničke parametre.

Tehnički parametri se određuju preporukama koje se donose na međunarodnom nivou i mogu (ali ne moraju) biti zakonski obavezujući. Pokazatelji kvaliteta isporuke električne energije potrošačima najčešće su vezani za frekvenciju (učestanost) i napon (veliçine koje nemaju komercijalnu vrijednost), ali su od posebnog znaçaja za pravilan rad električnih uređaja. Kvalitet isporučene električne energije definisan je najčešće naponom (na svakom naponskom nivou definisano je maksimalno dozvoljeno odstupanje od nazivne vrijednosti), zatim frekvencijom (odstupanja frekvencije od nazivne 50 Hz, kao rezultat odstupanja u ravnoteži potrošnje i proizvodnje, koja se reguliše promjenom proizvodnje elektrana ili u kritičnim slučajevima isključenjem dijela potrošača), kao i nivoem smetnji u mreži (propadi napona, kratkotrajni prekidi napona, kratkotrajno povišenje napona, viši harmonici, flikleri, itd.).

Održavanje određenog nivoa kvaliteta napona u nekoj tački mreže predstavlja obavezu isporučioaca električne energije, koju on realizuje ograničavanjem negativnog povratnog djelovanja potrošača na mrežu. Dakle, svaki kupac električne energije je dužan negativna povratna djelovanja svojih potrošača (injektiranje viših harmonika, uzimanje jalove snage, emisija flikera i nesimetrije opterećenja) svesti na propisane ili unaprijed dogovorene granične vrijednosti.

Porast interesa za analizu kvaliteta električne energije je u neprekidnom rastu, prije svega zbog rasta osjetljivosti električne i elektronske opreme na poremećaje u naponu, sve većeg generisanja poremećaja u naponu od strane električne i elektronske opreme, posebnog znaçaja kvaliteta električne energije i njegove uloge u uslovima deregulisanog tržišta, kao i razvoja savremenih mjernih uređaja, koji omogućavaju da se kvalitet električne energije relativno jednostavno mjeri i memoriše.

Sljedeći princip na kome se zasniva rad elektroenergetskog sistema predstavlja mogućnost izolovanja i otklanjanje otkaza, pri čemu se podrazumijeva da je svaki element mreže zaštićen odgovarajućim sistemom zaštite (releji, osigurači, prekidači, itd.). Dosadašnje analize mrežnih sistema pokazale su da

su najčešći otkazi preopterećenje mreže, kratki spoj, prenaponi, i sl. Bilo kakva pojava otkaza u mreži mora se otklanjati selektivno, a kao signalizator za lociranje otkaza služi najbliži zaštitni uređaj.

Važan princip na kome se zasniva rad elektroenergetskog sistema zasnovan je na ekonomičnosti u njegovom radu (eksploatacija sistema). Optimizacija troškova goriva i troškova nabavke električne energije, uz kvalitetno održavanje postojeće opreme i optimizaciju investicija u nove elektrane i mrežu, mora pratiti rast snage i potrošnje električne energije, a to opet ima za posljedicu i izmjene tarifnog sistema (za zemlje u tranziciji, kakva je Republika Srpska odnosno BiH u cjelini, ovo podrazumijeva najčešće veće opterećenje kategorije domaćinstava, odnosno sniženje opterećenja kategorije industrijske potrošnje, uz paralelno odvajanje socijalne politike za koju je zadužena vlada i parlament). Nadležnost za donošenje tarifne politike u BiH ima regulatorna komisija za energiju na nivou entiteta (distributivni napon), dok tarifna politika za prenos na višem naponu je u nadležnosti regulatorne agencije na nivou BiH.

REGULATORNA KOMISIJA ZA ENERGETIKU REPUBLIKE SRPSKE

Regulatorna komisija za energetiku Republike Srpske je osnovana u drugoj polovici 2002. godine kao *Regulatorna komisija za električnu energiju Republike Srpske*, u cilju regulisanja monopolskog ponašanja i obezbjeđenja transparentnog i nediskriminacionog položaja svih učesnika na tržištu električne energije u Republici Srpskoj, a u skladu sa Zakonom o električnoj energiji ("Službeni glasnik Republike Srpske" br. 66/02, 29/03 i 86/03). Stupanjem na snagu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o električnoj energiji ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 60/07), ova nadležnost je proširena i na sektor gasa, pri čemu je promijenjen i naziv *Regulatorne komisije za električnu energiju Republike Srpske* u *Regulatorna komisija za energetiku Republike Srpske*.

Osnovne nadležnosti "*Regulatorna komisija za energetiku Republike Srpske*" u sektoru električne energije obuhvataju: nadzor i regulisanje odnosa između proizvodnje, distribucije i kupaca električne energije uključujući i trgovce električnom energijom, propisivanje metodologije i kriterijuma za utvrđivanje cijene korišćenja distributivne mreže i cijena snabdijevanja nekvalifikovanih kupaca električnom energijom i metodologije za utvrđivanje naknade za priključenje na distributivnu mrežu, donošenje tarifnog sistema za prodaju električne energije i korišćenje distributivne mreže, utvrđivanje tarifnih stavova za korisnike distributivnih sistema i tarifnih stavova za nekvalifikovane kupce, izdavanje ili oduzimanje dozvola za proizvodnju, distribuciju i trgovinu električnom energijom, zatim donošenje opštih uslova za isporuku električne energije, kao i utvrđivanje cijena električne energije na pragu elektrane.

U sektoru prirodnog gasa u skladu sa Zakonom o gasu Republike Srpske "*Regulatorna komisija za energetiku Republike Srpske*" ima sljedeće nadležnosti: utvrđivanje metodologije za obračunavanje troškova proizvodnje, transporta, distribucije, skladištenja i snabdijevanja prirodnim gasom, utvrđivanje metodologije za obračunavanje troškova priključenja na mrežu, donošenje tarifnog sistema za obračunavanje cijena za korišćenje sistema za proizvodnju, transport, distribuciju, skladištenje prirodnog gasa i tarifni sistem za obračun cijena prirodnog gasa za snabdijevanje tarifnih kupaca, utvrđivanje kriterijuma i propisivanje uslova za dobijanje, izmjenu i oduzimanje dozvola za obavljanje djelatnosti kao i rješavanje, u postupku za dobijanja, izmjena i oduzimanja dozvola za obavljanje djelatnosti u sektoru prirodnog gasa, rješavanje po žalbi na rješenja operatora transportnog i distributivnog sistema u postupcima davanja odobrenja za korišćenje mreže i odobrenja za priključenje na mrežu, utvrđivanje minimalne godišnje potrošnje prirodnog gasa kojom se stiče status kvalifikovanog kupca i utvrđuje status i vođenje registra kvalifikovanih kupaca prirodnog gasa, zatim davanje saglasnosti na pravila rada operatora sistema i na opšte uslove snabdijevanja prirodnim gasom, kao i davanje saglasnosti energetskim subjektima na cijene usluga i cijene snabdijevanja prirodnim gasom.

Zakon o električnoj energiji i Zakon o gasu predstavljaju osnovnu regulativu energetskog sektora, na osnovu kojih je Regulatorna komisija donijela podzakonske akte, koji zajedno sa navedenim zakonima čine pravni okvir za regulisanje energetskog sektora u Republici Srpskoj, te na osnovu kojih su

sprovedene aktivnosti Regulatorne komisije tokom prethodnog perioda. Ovu zakonsku regulativu potrebno je dopuniti i legislativom vezanom za toplifikacioni sektor u Republici Srpskoj, čime bi se stvorili preduslovi za njegovo aktivnije učešće u okviru energetskeg bilansa Republike Srpske.

Rad regulatorne komisije za energiju treba da u kontinuitetu ostvaruje regulisanje odnosa u obavljanju djelatnosti proizvodnje, distribucije i snabdijevanja energijom. Te aktivnosti se sprovode putem nadzora nad primjenom propisanih uslova izdatih dozvola za obavljanje djelatnosti, odnosno provjerom i usmjeravanjem ponašanja korisnika dozvola u pogledu njihove transparentnosti u radu, potrebnog razdvajanja računa, odnosa prema drugim učesnicima na tržištu, kao i odnosa prema životnoj sredini i efikasnom korištenju energetskeg resursa.

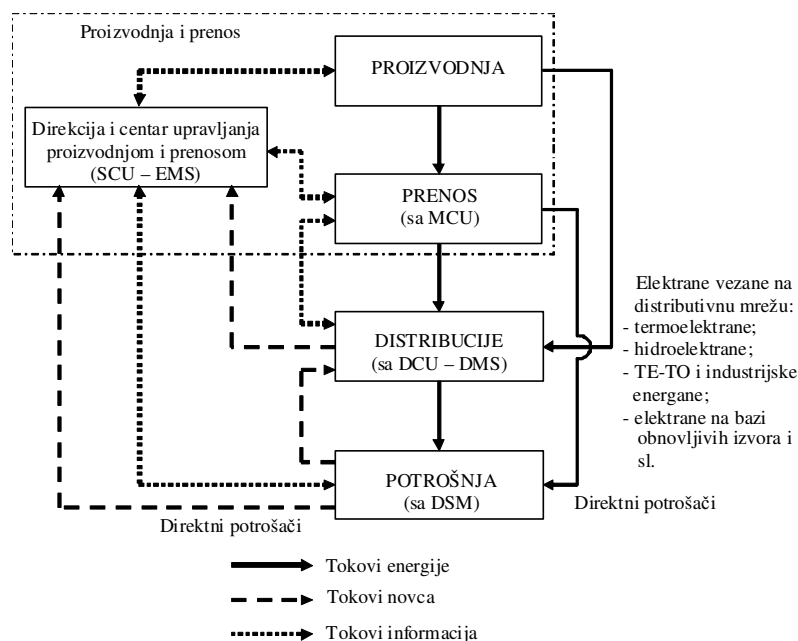
Važan element rada regulatorne komisije za energiju je i definisanje priključenja objekata korisnika distributivnog sistema električne energije na distributivnu mrežu, s ciljem obezbjeđenja utvrđivanja pravičnog iznosa naknade za priključenje i stvaranje uslova za razvoj distributivne mreže (povišenje nivoa sigurnosti snabdijevanja kupaca električnom energijom). U budućnosti ovo pitanje treba dopuniti i propisima vezanim za toplifikacione potrošače i korisnike tehnološke pare. U okviru nadležnosti koja se odnosi na zaštitu kupaca, Regulatorna komisija je svoje aktivnosti usmjerila na izmjene i dopune, kao i nadgledanje primjene niza odredbi u *Opštim uslovima za snabdijevanje i isporuku električne energije*, a kojima se sprečava ili ograničava monopolsko i netransparentno ponašanje distributivnih kompanija te na rješavanje sporova po pojedinačnim zahtjevima kupaca električne energije. Donošenjem propisa za regulisanje tarifa i izdavanje dozvola, Regulatorna komisija je obezbijedila preduslove za sprovođenje postupaka za određivanje tarifa za transport, distribuciju i snabdijevanje kupaca prirodnim gasom, utvrđivanje naknada za priključenje objekata kupaca na distributivnu i transportnu mrežu, kao i uslove za izdavanje dozvola za obavljanje djelatnosti energetskeg subjektima u sektoru prirodnog gasa u Republici Srpskoj.

Značajna aktivnost u oblasti energetike za Republiku Srpsku i BiH u cjelini odnosila se je na obezbjeđenje uslova za primjenu *Ugovora o uspostavljanju Energetske zajednice Jugoistočne Evrope*. Ovim ugovorom se i Republika Srpska (u okviru BiH), obavezala na implementaciju i prenošenje pravnih tekovina Evropske Unije u domaću legislativu (oblasti koje definišu tržište električne energije i gasa, zaštitu životne sredine, obnovljive izvore energije i konkurentnost). Regulatorna komisija je aktivno učestvovala u realizaciji mapa puta i akcionih planova, kao i u izvještavanju nadležnih institucija o ostvarenom napretku u primjeni pomenutog ugovora.

LIBERALIZACIJA ENERGETSKOG TRŽIŠTA

Klasični pristup eksploataciji elektroenergetskeg sistema bazirao se na njihovoj *vertikalno-integriranoj strukturi* i privilegovanom položaju elektroprivrede kao javne službe sa prirodnim monopolom, Slika 1. Krajem devedesetih godina 20-og vijeka došlo je do dramatične promjene u poslovanju te privredne grane, od monopolskog vertikalno-integriranog mehanizma prešlo se je na praksu *konkurentnog otvorenog tržišta*, slika 2. Polazeći od želje da se potrošačima u razvijenim zemljama pruži veći izbor isporučioaca, neophodno je bilo ukinuti monopol u sektoru električne energije, a kao rezultat ovog procesa dobijena je liberalizacija energetskeg tržišta. U tržišnoj konkurenciji veća je vjerovatnoća poboljšanja servisa snabdijevanja energijom potrošača i sniženja cijene za tu vrstu usluge, koju plaća krajnji korisnik (potrošač). Za razliku od razvijenih zemalja, zemlje u razvoju i tranziciji suočavale su se sa visokim porastom potreba od strane konzuma, koji elektroprivrede zbog loše organizacije i lošeg menadžmenta, kao i socijalnih tarifa za prodaju električne energije (bazirane na većem učešću industrije i manjem domaćinstava, a koje odstupaju u potpunosti u odnosu na realno stanje - veće učešće domaćinstava u potrošnji i manje učešće u industriji), ne mogu da prate. Ovako organizovane elektroprivrede nisu mogle obezbijediti finansijska sredstva za svoj razvoj, pa su bile primorane da izvrše strukturnu reorganizaciju svoje elektroprivrede (krediti svjetske banke u BiH - Power I, II, II i IV, EBRD i KfW), kako bi se osposobile za samostalno poslovanje, bez državnih dotacija i međunarodnih donacija.

Posljedice od uvođenja deregulacije u elektroenergetsko tržište mogu se prikazati kao smanjenje nabavne cijena električne energije, koja može učiniti BiH posebno atraktivnim za usavršavanje tehnologije postojećih i razvoj novih industrija, npr. energetske intenzivni potrošači: fabrike za dobijanje aluminija, fabrika glinice, bazna proizvodnja metala i sl.), zatim efikasnije planiranje razvoja elektroprivrednih preduzeća (bolje poznavanje potrošačkog konzuma, posebno sa aspekta dinamike ponude i potražnje, pravovremeno investiranje u objekte na najpovoljnijim lokacijama, bolji efekti od investicija u elektroenergetske objekte i sl.), kao i ulazak novih investitora sa ulaganjima u elektroprivredu, što se direktno odražava na ekonomski razvoj zemlje, promjenljive cijene energije (umjesto monopolističkih cijeva preduzeća koja su distribuirala korisne oblike energije krajnjim potrošačima). Pri tome, cijene korisnih oblika energije koje zavise od stvarnih troškova za njihovo dobijanje (utvrđuje ih nezavisna regulatorna agencija po proceduri otvorenoj za pristup javnosti) i minimizacija troškova, koju proizvođačima nameće konkurentno tržište, pruža krajnjim potrošačima veće pogodnosti. Potrošači dobijaju mogućnost izbora isporučioaca električne energije na slobodnom tržištu (prvo kvalifikovani, pa onda i ostale kategorije), što može dovesti do posebnih beneficija i popusta pri direktnom ugovaranju isporuke električne energije, zatim mogućnost promjene snabdjevača od strane potrošača (ako je nezadovoljan njegovom uslugom), pa time i indirektno utiče i na cijenu i poboljšanje svog ličnog poslovanja, kao i veće šanse za zapošljavanje stručnjaka u novim zanimanjima (pored inženjera mašinstva i elektroenergetike, raste potreba za stručnjacima novih profila: finansijski i bankarski stručnjaci, brokeri i dileri na tržištu energije, provajderi, tržišni specijalisti, itd.).

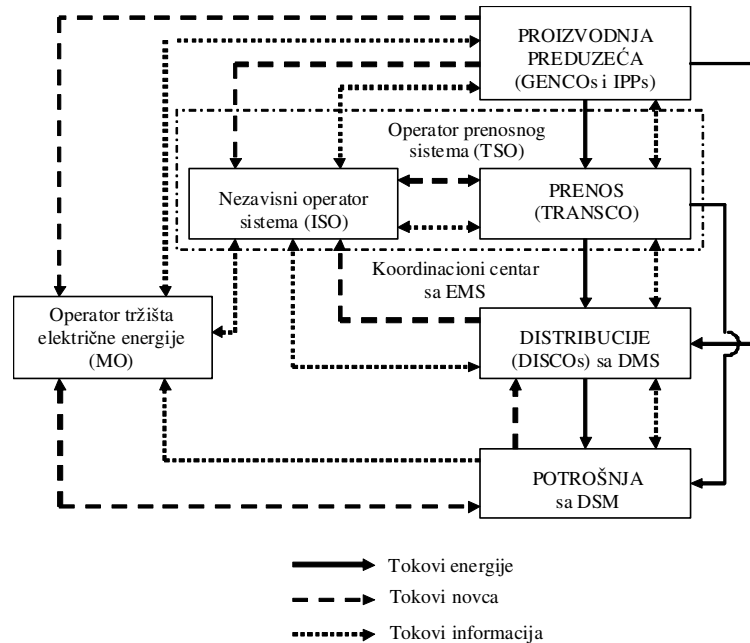
Slika 1. Tipična struktura vertikalno-integriranog elektroenergetskog sistema, (6)
Figure 1 The typical structure of a vertically-integrated power system, (6)

Proizvodnja električne energije se pri tome realizuje u okviru elektroprivrednih javnih ili privatnih preduzeća, zatim kod nezavisnih (privatnih) proizvođača (elektrane veće instalisane snage su uvijek priključene na prenosnu mrežu, dok manje elektrane mogu biti priključene na distributivnu mrežu).

EFIKASNOST ENERGETSKIH PREDUZEĆA U REPUBLICI SRPSKOJ

Svaka ocjena nivoa cijena podrazumijeva i ocjenu efikasnosti energetskih preduzeća. Elektroprivreda Republike Srpske, kao i preduzeća u gasnoj privredi i komunalna preduzeća za grijanje raspolažu podacima koji mnogo realnije i daleko detaljnije nego do sada odslikavaju parametre efikasnosti svih

reguliranih energetska preduzeća. Uočljive su promjene u pozitivnom smjeru. Generalno gledano, efikasnost je različita i kreće se na nivou je regionalnih sličnih preduzeća (Federacija BiH, Srbija, Hrvatska, Makedonija, Crna Gora), ali ima i primjera koji su bliski efikasnijim evropskim (pojedine hidroelektrane). Prostor za povećanje efikasnosti, od upravljanja preduzećima do pojedinačnih troškova, je i dalje je veliki (racionalizacija i efikasnija organizacija održavanja na nivou holdinga, efikasnija organizacija razvojne komponente, rješavanje pitanja viška zaposlenih i manjka potrebne kvalifikovane radne snage kroz osnivanje novih kompanija, stimulativnija raspodjela profita i vrednovanje njegovog ostvarenja i sl.).

Slika 2. Tipična struktura deregulisanog elektroenergetskog sistema, (6)
Figure 2 The typical structure of the deregulated power system, (6)

SOCIJALNA POLITIKA

Sušтина mehanizma subvencije potrošača električne energije iz kategorije domaćinstava se zasniva na povećanju svih tarifnih stavova za 10%. Visina pomoći se utvrđuje posebno za svaku opštinu, tako što se za subvencije ugroženim potrošačima jedne opštine izdvaja 10% naplaćenih prihoda u toj opštini. Kriterije za subvencioniranje i iznose pomoći za svakog korisnika utvrđuju institucije koje se brinu o ovim kategorijama potrošača (centri za socijalni rad i boračke organizacije). Ove institucije dostavljaju spiskove socijalno ugroženih potrošača sa predloženim iznosima pomoći opštinama, a ove elektrodistribucijama, koje zatim vrše umanjivanje njihovih dugova za utvrđeni iznos subvencija. Prema tome, sredstva za subvencioniranje se direktno naplaćuju od strane elektroprivrede i, istovremeno, usmjeravaju za subvencije, tako da korisnici pomoći nemaju dodira sa ovim sredstvima. Spiskovi se ažuriraju otprilike svaka tri mjeseca, a elektrodistribucije ne vode posebne evidencije o ovim potrošačima, niti imaju podatke o njihovom ukupnom broju.

Najveća prednost ovog mehanizma je njegova jednostavnost. Ona se ogleda kako u načinu prikupljanja sredstava za subvencioniranje, tako i u načinu plasiranja ovih sredstava. Neki od nedostataka su: ne postoje jedinstveni kriteriji koji definišu ko može biti korisnik subvencije, nije preciziran način za utvrđivanje iznosa subvencije koja se može odobriti svakom korisniku, ne postoje kontrole nad korisnicima, kako od strane elektroprivrede, tako ni od strane opština i institucija koje sačinjavaju spiskove, te su zbog nepostojanja jedinstvene metode praćenja i evidencije ovakvih potrošača moguće zloupotrebe, raspodjela sredstava po opštinama nije korektna, jer one opštine koje

imaju bolju naplatu i manje socijalno ugroženih slučajeva imaju na raspolaganju više sredstava za subvencionisanje, slab obuhvat socijalno ugroženih potrošača-domaćinstava, pokriće korisnika subvencija je veliko i subvencije padaju na teret svih potrošača električne energije. Uspostavljen mehanizam od strane Vlade Republike Srpske za dodjelu podsticaja (subvencionisanje) u oblasti električne energije treba proširiti na segment toplifikacije (lokalne zajednice).

ZAKLJUČAK

Posljednjih desetak godina u svijetu vlada trend liberalizacije tržišta električne energije, kojim se električna energija definiše kao roba određenog kvaliteta. Usvajanje trećeg paketa za jačanje internog energetskog tržišta u EU, sa mjerama za efektivnije razdvajanje mrežnih djelatnosti od tržišnih, jačanje regulatornih tijela i osnivanje evropske regulatorne agencije ACER, uz viši nivo saradnje operatora prenosnih sistema i efikasniju zaštitu potrošača, stvara neophodnu bazu koja treba da doprinese povišenju nivoa sigurnosti snabdijevanja potrošača energijom, kao i poboljšanja servisa i sniženja cijene energije, koju plaća krajnji korisnik (potrošač). Zemlje u razvoju i tranziciji dodatno su bile suočene i sa visokim porastom potreba od strane konzuma, koji elektroprivrede zbog loše organizacije i lošeg menadžmenta, kao i socijalnih tarifa za prodaju električne energije, nisu mogle pratiti. Ovako organizovane elektroprivrede nisu mogle obezbijediti finansijska sredstva za svoj razvoj, pa su bile primorane da izvrše strukturnu reorganizaciju svoje elektroprivrede kako bi se osposobile za samostalno poslovanje, tj. poslovanje bez državnih dotacija i međunarodnih donacija. Stvaranje jedinstvenog evropskog liberalizovanog energetskog tržišta, uz uspostavu regulatornih agencija za energetiku, imalo je za cilj obezbjeđenje neophodnih preduslova za pouzdanije i kvalitetnije snabdijevanje potrošača energijom. Na žalost, neke pojave u nekoliko zadnjih godina u nekim od zemalja EU oko spajanja sektora za električnu energiju i sektora za gas objektivno postavljaju pitanje uticaja ove koncentracije na razvoj tržišta, uz prisutnu opasnost aktiviranja ograničavanja konkurenciju i potiskivanje eventualnih novih učesnika na tržištu (monopolistički pristup, damping cijene i sl.). Na drugoj strani, u zemljama jugoistočne Evrope (Rumunija, Poljska, Bugarska, Srbija, BiH, Hrvatska) i dalje se uspostavljaju vertikalno integrisane strukture pod državnom kontrolom, kao prelazna forma u procesu prestrukturiranja. Pad potrošnje električne energije i gasa i sadašnja finansijska kriza, značajno utiču na usporavanje realizacije planiranih investicija u energetski sektor. Sve ovo je uticalo na određeno usporenje procesa liberalizacije energetskog tržišta i otvaranje novih polemika u vezi sa razdvajanjem pomoćnih od osnovne djelatnosti u okviru energetskih preduzeća.

LITERATURA

1. Čalović S.M., Sarić T.A., Stefanov Č.P.: Eksploatacija elektroenergetskih sistema u uslovima slobodnog tržišta, TF Čačak, Beograd, 2005., 417 str.
2. Milovanović N.Z.: Optimizacija režima rada TE-TO Doboj, EEE- Energija, ekonomija, ekologija, List saveza energetičara Srbije, Broj 1-2, Godina X, mart 2008., UDC 620.9, str. 053-061;
3. Milovanović N.Z., Dumonjić S.-Milovanović: Sigurnost snabdijevanja toplotnom energijom i tehnološkom parom u Republici Srpskoj, Energija, ekonomija, ekologija, List saveza energetičara Srbije, Broj 1, Beograd, 2010., UDC: 621.311.15.003/008, str. 146-151
4. Milovanović N.Z.: Optimizacija tehničko-tehnološkog rješenja „TE-TO Doboj“ na bazi rekonstrukcije postojeće „TO Doboj“, III Simpozijum „Istraživanje i projektovanje za privredu, Beograd, 21-22. decembar 2007. god., Rad po pozivu- Uvodno predavanje, Zbornik radova, iipp 2007, str. 20-95;
5. Milovanović N. Z. i drugi: Prethodna studija opravdanosti izgradnje TE-TO Doboj, Institut za građevinarstvo „IG“, Banja Luka, Juni 2007., 129 str.;
6. Milovanović Z. i drugi: Prethodna studija o ekonomskoj opravdanosti izgradnje TE Stanari, Institut za građevinarstvo „IG“ Banja Luka, Banja Luka, 2007.
7. * * *: Plan razvoja energetike Republike Srpske do 2030. godine, Energetski institut "Hrvoje Požar" Zagreb i Ekonomski institut ad Banja Luka, Zagreb/Banja Luka, 2010, 1162 str.
8. * * *: Strategije razvoja energetike Republike Srpske u periodu od 1955. do 2020. godine sa osvrtom na kontinuitet u daljoj budućnosti, Prvi deo: Strategija razvoja elektroprivrede, Knjiga 2: Razvoj elektroprivrede Republike Srpske od 2000. do 2020. godine, Sveska 1: Strategija razvoja proizvodnog dijela sistema, Energoprojekt-Entel d.d. Beograd, 1997.